ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Алексеєнко Олени Володимирівни «Релігія як чинник самоідентифікації української нації», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство

Актуальність теми дослідження. У сучасних геополітичних умовах релігійно-церковний чинник відіграє важливу роль у реалізації національних інтересів, забезпеченні гуманітарної безпеки та формуванні української ідентичності, поєднуючи духовні, культурні й історичні виміри суспільного буття. Історичне переплетення етнічної, національної та релігійної належності визначає способи індивідуальної й колективної самоідентифікації, сприяючи консолідації спільноти, збереженню її самобутності та пам'яті, проте водночас може зумовлювати конфесійне відмежування й суспільні суперечності. У процесі становлення української політичної нації релігійні інституції підтримують солідарність, моральну стійкість і культурну спадкоємність, хоча конфесійний простір також зазнає зовнішніх політичних та інформаційних впливів. Російська гібридна агресія спрямована на деформацію історичної пам'яті, підміну цінностей і послаблення національної самосвідомості, перетворюючи релігійне середовище на простір протистояння за смисли, символи та цивілізаційний вибір. Водночас спричинені повномасштабним вторгненням міграційні процеси змінюють географію релігійного життя, актуалізуючи дослідження національно-релігійного складника ідентичності українства та механізмів збереження його духовної й культурної самобутності в іншомовному та іноконфесійному оточенні, де переосмислення належності поєднується з необхідністю підтримання зв'язків із національною традицією та українською спільнотою.

Зв'язок дисертації з науковими темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в межах наукової теми кафедри філософії та релігієзнавства «Гуманітарна безпека України в контексті системних і позасистемних викликів сучасності» (державний реєстраційний номер: 0122U202038; термін виконання: 2022–2027 рр.).

Мета дисертації – розкриття релігійно-філософських засад становлення національної ідентичності українства в історичному контексті та у взаємозв'язку з релігійними процесами сучасності. Для реалізації мети дисертаційного дослідження були вирішені такі **завдання**:

— проаналізовано теоретико-методологічні засади релігійного виміру національної самоідентифікації;

— висвітлено роль релігії у процесах консолідації та дезінтеграції нації;

— охарактеризовано ідею національної церкви як складової національної самоідентифікації;

— визначено основні етапи генези релігії як засобу самоусвідомлення етносу в українській релігійно-філософській думці;

— досліджено особливості становлення національної самоідентифікації в українській релігійно-філософській спадщині пізнього постмодерну;

— проаналізовано розвиток української національної ідеї у релігійно-філософському дискурсі XX -XXI ст.;

— досліджено вплив релігійного чинника національної самоідентифікації на релігійну безпеку в умовах глобальної гібридної війни;

— охарактеризовано особливості формування національно-патріотичної самосвідомості в системі військового капеланства;

— проаналізовано особливості прояву релігійного чинника національної самоідентифікації в контексті сучасної української міграції.

Об'єктом дослідження є процес самоідентифікації української нації в його історичних і сучасних соціокультурних трансформаціях.

Предметом дослідження є вплив релігії на формування і трансформацію української національної ідентичності в релігійно-філософському дискурсі та суспільній практиці.

Джерельну базу роботи складають праці вітчизняних і зарубіжних авторів з тематики дисертаційного дослідження. Аналіз цих матеріалів дає змогу узагальнити різні підходи до вивчення релігії як чинника самоідентифікації української нації.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складає поєднання базових для релігієзнавчого дослідження принципів наукової об'єктивності (що забезпечує багатоаспектне розкриття феномену української національної ідеї в релігієзнавчому дискурсі), світоглядно-конфесійної неупередженості (що дозволяє проаналізувати роль релігійних організацій у процесах консолідації та дезінтеграції нації), критичного осмислення досліджуваного матеріалу, що зумовлює неупереджений аналіз проблеми. У роботі враховано релігієзнавчий принцип історизму, що забезпечує розгляд історичного розвитку формування національної ідентичності в релігійно-філософському контексті.

Дисертаційне дослідження виконане на взаємоперетині релігієзнавчої та соціально-філософської галузей наукового знання, що зумовлює вибір відповідної методології дослідження. Методологія дисертаційного дослідження є логічним поєднанням релігієзнавчого, історико-філософського, джерелознавчого, герменевтичного, культурологічного та компаративного підходів. Основними науковими методами, що дозволили реалізувати сформульовану в дисертації мету і вирішити поставленні завдання, є наступні: історико-генетичний (з його допомогою виділено основні закономірності взаємовпливу Церкви і держави у процесі становлення самоідентифікації нації в історичному контексті), аналітичний метод сприяв осмисленню взаємозв'язку етнонаціональних та релігійних чинників становлення самоідентифікації нації; компаративний аналіз залучено для визначення особливостей релігійного виміру самоідентифікації нації в контексті глобалізаційних викликів сучасності), діалектичний метод (дозволив проаналізувати предмет дослідження у процесі його становлення), концептуально-понятійний метод (за допомогою цього методу уточнено зміст ідей і понять дисертаційного дослідження). Методи аналізу, синтезу та узагальнення були використані в процесі виокремлення

найважливіших аспектів впливу релігійних процесів на становлення самоідентифікації українства.

З метою залучення актуального емпіричного матеріалу в дослідженні використано розвідувальне письмове анкетування. Отримані письмові відповіді розглядаються як додаткове джерело для виявлення та ілюстрації окремих тенденцій у сприйнятті досліджуваних релігійних процесів. З огляду на обсяг і спосіб формування вибірки результати анкетування не претендують на соціологічну репрезентативність та не екстраполюються на все населення України. Їх використано в межах практичного релігієзнавства для конкретизації положень, сформульованих на основі філософсько-релігієзнавчого, герменевтичного та порівняльного аналізу.

Всі компоненти методологічного комплексу використані в дослідженні не відособлено один від одного, а в загальному контексті академічного релігієзнавства.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному релігієзнавчому осмисленні релігії як динамічного чинника самоідентифікації української нації, функціонування якого визначається взаємодією релігійних, націєтворчих, суспільно-політичних, культурно-історичних та інформаційно-комунікативних процесів. Запропонований підхід дає змогу розкрити значення релігії у формуванні української політичної нації, водночас ураховуючи конфесійну багатоманітність, світоглядний плюралізм і неприпустимість використання релігійних інституцій та символів для легітимації агресії, поширення дезінформації й дестабілізації суспільства.

Вперше:

— запропоновано комплексну релігієзнавчу модель осмислення релігії як амбівалентного чинника самоідентифікації української нації, що поєднує націєтворчий, гуманітарно-безпековий та цифрово-комунікативний виміри й дає змогу визначити умови реалізації її консолідаційного або дезінтеграційного потенціалу;

— систематизовано трансформації суспільних функцій релігії в умовах російсько-української війни: від переважно світоглядної, обрядової та приватно-духовної ролі до комплексу екзистенційних, ідентифікаційних, націєтворчих, морально-мобілізаційних, комунікативних, волонтерських, меморіалізаційних і духовно-психологічних функцій;

— обґрунтовано роль соціальних мереж і цифрових релігійних комунікацій у збереженні національної, культурної та релігійної самоідентифікації українців в умовах вимушеної міграції.

Уточнено:

— концептуальні підходи до визначення ролі релігійних організацій у національно-патріотичному вихованні, зокрема у формуванні громадянської відповідальності, історичної пам'яті, культури служіння, поваги до людської гідності та готовності захищати незалежність України;

— роль «Українського світу» як світоглядно-ціннісного і гуманітарно-безпекового концепту, заснованого на ідеях людської гідності, свободи, соборності, історичної пам'яті, культурної суб'єктності, міжконфесійної

взаємодії та громадянської відповідальності, і визначено його потенціал у протидії імперським релігійно-політичним наративам;

— зміст і напрями розвитку релігієзнавчої освіти як засобу формування світоглядної компетентності, критичного мислення, міжконфесійної толерантності, медіаграмотності та здатності розпізнавати релігійно марковані маніпуляції й пропагандистські наративи;

— функціональне значення українського релігійного сегмента мережі Інтернет як простору репрезентації національно-релігійної спадщини, підтримання зв'язків із закордонним українством, розвитку міжконфесійного діалогу.

Набуло подальшого розвитку:

— наукове обґрунтування необхідності подолання історично сформованого протиставлення православної та греко-католицької традицій шляхом переходу від конфесійно-монополістичного розуміння «національної церкви» до моделі міжконфесійного партнерства у служінні українському суспільству;

— положення про пріоритет громадянської та політичної належності до української нації над зовнішньою конфесійно-політичною лояльністю, що передбачає узгодження релігійної ідентичності з принципами державного суверенітету, конституційного ладу, прав людини і свободи совісті;

— осмислення релігійного чинника гібридної війни як сукупності інституційних, символічних, інформаційних і мережевих впливів, спрямованих на деформацію історичної пам'яті, послаблення національної суб'єктності та формування конфліктних моделей ідентичності;

— положення про необхідність поєднання державних, освітніх, наукових, громадських і конфесійних механізмів забезпечення релігійної безпеки за умови дотримання світського характеру держави, свободи совісті та рівності релігійних організацій перед законом.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання теоретичних положень та висновків дисертації як методологічної бази для подальших релігієзнавчих досліджень у напрямі пошуку ціннісних засад становлення національної духовності, підвищення рівня національної самосвідомості та патріотизму. Результати наукової роботи можуть бути використані у виховному процесі, у навчальних курсах і спецкурсах із практичного релігієзнавства, соціальної філософії, політології, а також удосконалення державно-церковних відносин в Україні.

Апробація дослідження. Теоретичні напрацювання і результати дослідження було оприлюднено на восьми міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: 34th International scientific and practical conference «Science, latest trends,improvement modern problems and theories» (August 29 – September 01, 2023) Warsaw, Poland; 4th International scientific and practical conference «Scientific research: modern challenges and future prospects (November 18-20, 2024) Germany; VII Всеукраїнська наукова онлайн-конференція «Київські філософські студії»,17 травня 2024 р., Київ; VIII Всеукраїнська студентська науково-практична конференція. 4 квітня 2025 року. НУК ім. адм. Макарова, 2025. Миколаїв; II International Scientific and Practical Conference «Development of

new technologies and their impact on infrastructure» (January, 13-16 2026) Krakow, Poland; IX Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики», 3 квітня 2026 р. Миколаїв; IX Всеукраїнська наукова онлайн-конференція «Київські філософські студії»,15 травня 2026 р., Київ.

Публікації. Наукові результати дисертації висвітлено у 12 наукових публікаціях, а саме: 6 статей (3 у співавторстві), які опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 7 публікацій, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації.

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України:

1. Lomachinska I., Alekseienko O. Spiritual origin of national patriotic education in the military chaplaincy system. *SKHID*. 2023. Vol. 4, no. 2. P. 26–32. DOI: https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.4(2).291517.
2. Ломачинська І. М., Алексєєнко О. В. Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в консцієнтальних війнах сучасності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 43. С. 53–58. DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.9.
3. Alekseienko O. The religious factor of national self-identification in the context of digital transformation. *SKHID*. 2024. Vol. 6, no. 2. P. 51–56. DOI: https://doi.org/10.21847/2411-3093.627.
4. Алексеєнко О. В. Ідея національної церкви як ключовий елемент української самоідентифікації. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 4–13. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.1
5. Алексеєнко О. Релігійні громади в Польщі як простір збереження і трансформації ідентичності українських мігрантів в умовах російсько-української війни. *Українське релігієзнавство*. 2026. № 101. С. 76–82. DOI: https://doi.org/10.32420/2306-3548/2026.101.08.
6. Ломачинська І. М., Алексеєнко О. В. Духовні смисли символічного простору як чинник збереження національної ідентичності в умовах гібридної війни росії. *Культурологічний альманах*. 2026. № 2. С. 286–294. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.2.34

Публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації:

7. Алексеєнко О. В. Феномен нації та її сучасна наукова інтерпретація. Science, latest trends, modern problems and improvement of theories : proceedings of the XXXIV International Scientific and Practical Conference, Warsaw, August 29 – September 1, 2023. Warsaw : International Science Group, 2023. С. 157–161.
8. Алексеєнко О. В. Роль релігії в націтворенні України: соціологічний і історичний аналіз. Scientific research: modern challenges and future prospects : proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, Munich, November 18–20, 2024. Munich : MDPC Publishing, 2024. С. 547–554.
9. Алексеєнко О. Жіночі спільноти та їхня роль у формуванні і виявленні національної та релігійної ідентичності українських мігранток:

аналітичний підхід. Київські філософські студії–2024 : матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, 17 травня 2024 р. Київ, 2024. С. 212–217.

10. Алексеєнко О. Вплив Ягеллонської ідеї на релігійно-культурні процеси України. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики : матеріали VIII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 4 квітня 2025 р. Миколаїв : НУК, 2025. С. 427 - 430

11. Алексеєнко О. Волюнтаризм та концепція національної енергії Дмитра Донцова як онтологічна основа української національної ідеї. Development of new technologies and their impact on infrastructure : proceedings of the II International Scientific and Practical Conference, Krakow, January 13–16, 2026. Krakow : International Science Group, 2026. С. 144–146.

12. Алексеєнко О., Ломачинська І. Релігійний вимір формування національної ідентичності в умовах російської гібридної агресії. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики : матеріали IX Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 3 квітня 2026 р. / наук. ред. Л. Матвієнко. Миколаїв : НУК, 2026. С. 309–313. DOI: 10.5281/zenodo.20323739.

13. Алексеєнко О. Ідеї єдності української нації у творчості митрополита Андрія Шептицького. Київські філософські студії–2026 : матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції, 15 травня 2026 р. Київ, 2026. С. 361–365.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на трансформацію соціальних інститутів під впливом медіамереж та інших факторів інформаціонального характеру. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані здобувачем особисто.

У статті «Spiritual origin of national patriotic education in the military chaplaincy system» (у співавторстві з І. Ломачинською) внесок О. Алексеєнко полягає у пошуку джерельної бази дослідження, аналізі статистичних звітів, науковому обґрунтуванні архетипів формування національної ідентичності.

У статті «Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в консієнтальних війнах сучасності» (у співавторстві з І. Ломачинською) внесок О. Алексеєнко полягає у пошуку джерельної бази дослідження, аналізі основних наукових підходів до сутності релігійної ідентичності.

У статті «Духовні смисли символічного простору як чинник збереження національної ідентичності в умовах гібридної війни росії.» (у співавторстві з І. Ломачинською) внесок О. Алексеєнко полягає у пошуку джерельної бази дослідження, порівняльному аналізі релігійної та національної ідентичності.

Структура та обсяг дисертації. Відповідає меті і завданням дослідження, складається зі вступу, трьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (369 позицій). Загальний обсяг дисертації – 234 сторінок, з них основного тексту - 196 сторінки.

Оцінка мови та стилю дисертації. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Робота написана науковим стилем мовлення, її структура відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

Дотримання здобувачем академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях, у яких висвітлено наукові результати дисертації. На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату.

Усі використані здобувачем в тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дослідження та вказані в анотації дисертаційної роботи.

Відповідність змісту дисертації галузі знань та спеціальності. За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертація О.В. Алексеєнко відповідає спеціальності 031 Релігієзнавство, галузі знань 03 Гуманітарні науки. Здобувачкою повністю виконано освітню та наукову складову підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти й накопичено теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, достатні для розв'язання комплексних проблем у царині професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, опановано методологію наукової діяльності.

Рішення.

1. Дисертація Алексеєнко Олени Володимирівни «Релігія як чинник самоідентифікації української нації», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство, є завершеною, самостійною роботою, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відповідає п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

2. Дисертація Алексеєнко Олени Володимирівни та наукові публікації, у яких висвітлено наукові результати дослідження, виконано на належному науковому рівні з дотриманням академічної доброчесності.

3. Алексеєнко Олена Володимирівна на високому рівні оволоділа методологією наукової діяльності, набула теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувачка вільно володіє матеріалом.

4. Рекомендувати дисертацію Алексеєнко Олени Володимирівни «Релігія як чинник самоідентифікації української нації», подану на здобуття ступеня

доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство, до публічного захисту в разовій спеціалізованій вченій раді для присудження О.В. Алексеєнко ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство.

Голова:
завідувач кафедри філософії та релігієзнавства Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор **Олександр ГОРБАНЬ**

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА Код ЄДРПОУ 45307965 * УКРАЇНА *
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Код ЄДРПОУ 45307965
ВЛАСНИЙ ПІДПИС
Горбань О. ЗАСВІДЧУЮ
(дата)
Пров. фах. В.К.
(посада)
П. Іваніщенко